

Гунчик І. О.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Михальчук С. О.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЧИСЛОВИХ СИМВОЛІВ-ІДЕОГРАМ У МОВНІЙ СИСТЕМІ

У статті йдеться про функціонування числових символів-ідеограм у мовній системі. Зазначено, що в сучасному суспільстві спостерігається відродження інтересу до символів-ідеограм. Сьогодні цифри постають невід'ємною частиною інформатизованого соціуму.

Зазначено, що орфографія французької мови є складним, багатоплановим явищем, яке становить значні труднощі для вивчення. Питання дослідження числових символів-ідеограм у французькій мовній системі, їхніх семантичних та прагматичних функцій і надалі залишаються актуальними. У статті зазначено, що одним із питань, що потребують спеціального дослідження й експериментальної перевірки, є числові символи-ідеограми, а саме римські та арабські цифри й особливі випадки їх вживання у французькій мові. Отже, розкрито особливості функціонування арабських і римських цифр-ідеограм у французькій мові. Визначено класифікацію цифр-ідеограм у французькій мові. Проаналізовано особливі випадки вживання арабських і римських цифр-ідеограм. Виокремлено лінгвістично-прагматичну сторону числових символів-ідеограм у мовній системі. Досліджено елементи ідеографії, ієрогліфіки, символіки та піктографії у французькій мові. Розкрито функції «інтернаціоналізації» та «вторинної кодифікації» мови за допомогою ідеограм. Виокремлено контекстуальне наповнення знаку, який не зводиться до своєї чистої форми, а має метафізичний, релігійний та культурний контексти. Проаналізовано сучасне вживання цифр-ідеограм у французькій мові. Класифіковано особливі випадки вживання арабських та римських цифр (вживання чисел у літерах; вживання чисел в арабських цифрах; вживання чисел у римських цифрах).

Ключові слова: числові символи-ідеограми, арабські та римські цифри, французька мова, орфографія.

Постановка проблеми. Орфографія французької мови з її віковими традиціями є складним, багатоплановим явищем, яке становить значні труднощі для вивчення. Кожна мова має власну систему графічних знаків, які організують і унормовують її, сприяють правильному осмисленню написаного. За умов зростання спеціальної інформації, вдосконалення способів передачі цієї інформації графічний знак як такий виходить на істотно новий етап розвитку. Тому дослідження числових символів-ідеограм із точки зору графіки набуває нового значення в плані дослідження їхньої семантичної та прагматичної сутності й надалі залишаються актуальними питаннями дослідження числових символів і діаграм у французькій мовній системі, їхніх семантичних та прагматичних функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із питань, що потребують спеціального дослідження й експериментальної перевірки,

є числові символи-ідеограми, а саме римські та арабські цифри й особливі випадки їх вживання у французькій мові. Ця проблема актуальна, оскільки, з одного боку, науково-обґрунтований підхід числових символів-ідеограм сприяв би підвищенню ефективності навчання французькій мові, а з іншого – натепер практично відсутній комплексний лінгвістичний аналіз числових ідеограм. Надзвичайно плідними в цій галузі є також наукові праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців та перекладачів. Серед них відзначимо сучасних українських дослідників орфографії Г. Крючкова [2], Л. Єрмоленко [1], І. Ситдикової [5], Ч. Морріса [7].

Постановка завдання. Стаття має на меті розкриття особливостей арабських і римських цифр-ідеограм у французькій мові. Відповідно до поставленої мети формулюються такі завдання: проаналізувати, наскільки проблема досліджена; визначити класифікацію цифр-ідеограм у фран-

цузькій мові; вивчити особливі випадки вживання арабських і римських цифр-ідеограм; показати лінгвістично-прагматичну сторону числових символів-ідеограм у мовній системі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні цифри є невід'ємною частиною нашого життя. Наше розумове життя саме по собі наскрізь семіотизоване, це життя знаків. Щоб передати наміри, думки, суб'єктивні образи, ми завжди змушені передавати їх за допомогою символів, ідеограм. Ми часто позначаємо цифрами різні поняття і за потреби легко розкодуємо написане цифрами повідомлення. Отже, можемо говорити не просто про цифри, а про цифри-ідеограми. Французька орфографія використовує також елементи ідеографії, ієрогліфіки, символики та піктографії. До ідеограм належать також цифри, які інтернаціоналізують графіку, а також вторинно кодифікують мову.

Вживання цифр, зрозумілих носію будь-якої мови, може надавати слову езотеричне значення в конкретному середовищі. Наприклад, цифра 22 набула значення застереження (увага, шеф) серед робітників французьких типографій, які хотіли попередити про небезпечність появи керівника. Французьке слово «*chef*» складається з чотирьох літер, кожна з яких має порядковий номер в алфавіті: *c* – третя, *h* – восьма, *e* – п'ята, *f* – шоста. Сума цих номерів утворює цифру 22, езотеричне значення якої відоме лише певному колу людей.

Записи у формі графічних числових символів здатні акумулювати й конденсувати вихідну інформацію, покращувати увагу, полегшувати оформлення вихідної інформації. Номер реєстрації в системі соціального забезпечення Франції видається на перший погляд закодованим: № 2-09-40-75-116-270. Але це означає: 2 – особа жіночої статі; 09 і 40 – народжена у вересні 1940 року; 75 – у Парижі; 16 (116) – позначає район великого міста чи селища; 270 – належить чи підпорядковується центру [5].

Слово «символ» прийшло в західні мови від грецького слова «символон», що означає «змішані в кучу». Саме поняття «символ» вживають для позначення змістового образу або змістового знаку, а також ідей, почуттів, емоцій. Характер ідеограм-символу або піктограм-символу найчастіше умовний. Зміст символу може бути зрозумілим лише для певної групи людей. Для інших існує лише натяк на те, що за видимим зображенням даного знака схований більш глибокий зміст.

Як слушно зауважує А. Мазурчик, символ «не може бути зрозумілим поза метафізичним, релігійним і культурним контекстом і тим ґрунтом, на

якому він виріс, оскільки символ – це ключ, що дозволяє проникнути в область більшу, ніж він сам» [3, с. 96]. Таким чином, символ не зводиться, як знак, лише до чистої форми і не може бути зрозумілим без свого метафізичного, релігійного та культурного контексту.

З одного боку, символ може бути найелементарнішим піктографічним зображенням. З іншого боку, процес символізації включає в собі розгадку людської психіки, її свідомих і підсвідомих структур.

Якщо писемність, згідно з офіційними даними, бере свій початок 5 тисяч років тому, коли були встановлені перші правила організації візуальних знаків у систему письма, то історія символізму відходить у глибину віків на сотні тисяч років до часів пізнього Палеоліту, коли люди жили в печерах, на стінах яких зображали свої релігійні вірування й уявлення про життя. Час не змінив корінним чином структуру стародавнього символізму, лише поступово додавав до нього нові поняття, які не порушують його суспільного значення.

Наприклад, числовий символ 12/25 позначає спеціальну картку на знижки для молоді віком від 12 до 25 років. Або ж механічний годинник, який «поділений» на дванадцять годин. Кожна година може означати для окремої людини щось інше. Наприклад коли стрілка наближається до цифри «8» (чи іншої), то для багатьох це означає, що наближається початок робочого дня; так само цифра «5» може значити, що роботу закінчено. Число «12» означає «полудень» або «північ», це теж може мати символічне значення. Найчастіше «12» у значенні «північ» символізує початок нової доби.

Ми бачимо цифри-ідеограми, коли користуємось мобільними телефонами. По-перше, кожна клавіша, що позначає цифру, має ще й «закріплені» лише за нею букви, набір цих букв є стандартним для латинського алфавіту, яким користується більшість європейських мов, та дещо інакші для, скажімо, слов'янських. Для прикладу, якщо хтось, набираючи текстове повідомлення, помилився і замість певної букви написав цифру, то ми можемо легко здогадатися, як розшифрувати цю помилку. По-друге, інколи можуть використовуватись цифри для позначення певних букв чи звуків, в яких не вистачає серед зазначених на клавіатурі (цифра 4 замість звука «ч», «3» – звук «з», цифра «1» – звук «і»).

Цифри, які позначають місця у вагоні потяга, мають дуже точне значення, що дає змогу дізнатися, де саме знаходиться це місце (біля вікна, проходу, за рухом потягу чи проти нього й т.д.).

Загальнотеоретична проблема значення певного знаку, і в тому числі лінгвістичного,

є центральною для вивчення семіотики. Семіотичні характеристики мови впливають на загальну теорію знакових систем. У трактуванні семіотики з другої половини XIX ст. розмежовуються європейський напрям, у витоків якого стоїть Фердінан де Сосюр, та американський, засновниками якого є Чарльз Пірс [4] і Чарльз Морріс [7].

Фердінан де Сосюр вважав, що кожний знак складається з позначального «символу»-форми, якої набуває знак, та «позначуваного» – концепції, що репрезентує цей знак [6]. Американський дослідник Чарльз Пірс у роботі «Начала прагматизму» ввів поняття «інтерпретанти». Інтерпретантою є те, завдяки чому знак щось означає, навіть за відсутності інтерпретатора, тобто того, хто отримує і тлумачить знак. Це те, що знак породжує у свідомості інтерпретатора [4].

Чарльз Морріс значно змінив склад елементів знакової ситуації та вперше виділив три основні аспекти семіотики: семантику – зміст чисел через відношення *significant/signifié* або через *signe/référent*; синтаксис – відношення між числами та прагматику – використання чисел у комунікативній ситуації. З точки зору прагматики, всі риторичні вживання чисел є діючими [7].

У другій половині XV ст. в європейських країнах набули поширення спеціальні знаки, що позначають числа 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0. Їх винайшли індіанці, а в Європу вони потрапили завдяки арабам, тому й отримали назву «арабські цифри». В арабів первісне значення слова «цифра» – це нуль, порожнє місце. Саме в цьому значенні іменник «цифра» ввійшов у багато європейських мов. Із середини XVIII ст. слово «цифра» набуло нового значення – знака числа.

Слова «число» і «цифра» вживаються і в інших значеннях. Наприклад, коли ми запитуємо «Яке сьогодні число?», то маємо на увазі день місяця. Поєднання «в тому числі», «з числа кого-небудь», «в числі когось» позначають склад, сукупність людей або предметів, а якщо ми доводимо щось із цифрами в руках, то обов'язково використовуємо числові показники. Словом «цифра» називають також грошову суму (цифра доходу, цифра гонорару).

Отже, слова «число» і «цифра» розрізняються і за значенням, і за походженням. Число – одиниця рахунку, що виражає кількість (одна книжка, дві книжки, три книжки). Цифра – знак (символ), що позначає значення числа. Для запису чисел ми використовуємо арабські цифри – 1, 2, 3 ... 9, а в деяких випадках і римські: 1 – I, 5 – V, 10 – X, 50 – L, 100 – C, 500 – D, 1000 – M. У розмовній мові слова «число» і «цифра» часто замінюють

один одного. Наприклад, числом ми називаємо не тільки величину, а й знак, який її висловлює.

Іменник «кількість» уживається в застосуванні до всього, що піддається рахунку і виміру. Це можуть бути люди або предмети (кількість гостей, кількість книг), а також кількість речовини, які ми не можемо кількісно визначити.

Паралельно до письма кожна цивілізація розробила засіб вираження числових понять. Часто вони позначалися через звичайні букви. Системи письма у класичній Греції та Римі наводять нам приклади, що є найбільш для нас близькими. У грецькій мові числове значення літер зберігало алфавітний порядок. Лише приєднання апострофа відрізняло цифру від фонетичного знака.

Римська система так само була побудована на застосуванні букв. Простий фонетичний знак I зображав найменшу числову єдність; можливо, за аналогією до розгорнутих пальців, це пояснення може також накладатися на значення II та III. Подібно до цього, відкрита рука могла слугувати моделлю цифри V, а дві руки – цифри X. Але ці символічні порівняння не створюють абсолютних доказів неперервного руху, однак пізніше вказівки відповідали символічним початковим мотиваціям, які керують створенням усієї системи.

Найбільш важливим місцем аналізу під час вивчення арабських цифр є той факт, що їх розвиток є фундаментально чітким і незалежним від алфавіту, навіть якщо і літери, і цифри в друкованій формі мають сьогодні дещо спільний характер. Ця формальна відстань створює, звісно ж, основну причину поширення арабських цифр у цілому світі та їх інтеграції, хоча їхня форма і зазнала змін у практиці всіх письмен світу.

Вираженню числових значень відповідають інші функції – функції слова. Цифра – це ідеограма, яка позначає кількість, буква – чисто фонограма, призначена відтворити звук. Отже, є можливим, наприклад, виразити число, назвемо його 7, за допомогою числового знаку або буквами – «сім».

Цікаво відзначити зв'язок між написанням і вимовлянням. Числа від 1 до 12 у більшості європейських мов, у французькій зокрема, мають лише один склад: *un, trois, six, onze, douze*. Це засвідчує вікове скорочення у плані розмовної і писемної мови. Таке спостереження супроводжує нас майже завжди в порівнянні, з одного боку, слів, а з другого – жестів, що їх робить рука того, хто пише. Усе письмове вираження рукою має примирити два суперечливі фактори: швидкість виконання і розбірливість. Той, хто пише, інстинктивно шукає найкоротшу форму для того,

щоб слідкувати деякою мірою швидкому розвитку думки. Якщо в цьому зображеному процесі той, хто пише, і читач є дві різні особи, то перший повинен обмежити спрощення свого стилю для того, щоб цифри можна було розшифрувати.

Отже, ми констатуємо, що написання цифр підкоряється всім тим законам, що й написання букв. Однак неможливо з'єднати цифри, вони на відміну від букв не пов'язується в групи, а пишуться окремо. Крім того, слід відзначити, що труднощі написання, як правило, зведені до мінімуму. Чотири цифри пишуться одним рухом – 1, 6, 8, 0; чотири інших – подвійним жестом, що перерваний зміною напрямку у формі кута – 7, 2, 3, 9. Лише дві цифри змушують підняти ручку – 4, 5, хоча цифра 5 часто пишеться одним рухом, але з небезпекою, що її сприймуть за «S» чи навіть за «8».

У даній статті ми намагаємось розчленувати сучасне вживання цифр-ідеограм у французькій мові. Так, вживання чисел у літерах стосується обмеженого числа випадків. Особливо треба запам'ятати основні числові одиниці (від *zéro à neuf*), числа, які вживаються як іменники на початку фрази, та числа, які виражають час, тривалість і десятиліття.

Коли числа виражають основні числові одиниці, тобто від 0 до 9 включно: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, їх записують літерами: *zéro, un, deux, trois, quatre, cinq, six, sept, huit, neuf*.

У Франції рекомендовано правило писати літерами: числа від 0 до 16: *Il y avait neuf personnes à la réunion. Nous sommes seize dans notre groupe*; числа, які вживаються як іменники: *un neuf de carreau; les deux tiers de la salle*; скорочений вираз історичного періоду або десятиліття: *les années quatre-vingt-dix (non les années 90); la guerre de Cent ans (non 100 ans)*; будь-яке число на початку фрази: *Il y avait 18 personnes à la réunion. Douze d'entre elles ont quitté précipitamment avant la clôture*; коли число виражає тривалість та вживається без символів: *l'examen dure trois heures. Donnez-lui en délai de vingt-quatre heures*. Але: офіс відкритий *de 12 h à 15 h [avec symbole]*.

Вживання чисел в арабських цифрах узагальнено, особливо в наукових роботах, тому що, з одного боку, написання їх літерами вимагає

багато місця, а з іншого боку, читання в арабських цифрах легше.

Числа, які утворюються на основі двох основних (базових) одиниць (починаючи з 10), пишуться цифрами, за винятком літературних і юридичних текстів: *Il y avait de 10 à 15 personnes dans la salle. On comptait 233 personnes dans la salle*.

Пишуть числа в цифрах, якщо числа відносяться до однієї базової одиниці (від 1 до 9), відносяться до базових одиниць чи більше (більше 9), знаходяться в одній фразі та вказують одиниці однакового походження: *Il y avait de 8 à 10 personnes dans la salle. On compte 5 veaux, 9 vaches, 12 chevaux, 17 moutons*.

Коли число стосується адресу, реєстраційних номерів, лотерейних квитків, статей про закони, воно пишеться в таких цифрах без пробілу: *adresses : 2833, rue de Paix; matricules : JG 235796; pages: la page 34; numéro : la série G68932, le billet 546669; année : l'année 1997; téléphone: 332-300; article: l'article 24; circulaire : la circulaire 28976; loi : la loi 101, le décret 279, la loi du 20 mai 1994*. Вживають: *le 2 février 2002 et non le 02 février 2002*. Не ставлять ні пробіл, ні кому в складному числі з 4-х цифр чи менше: 2344.

Римські цифри вживаються для позначення історичних постатей: *Charles V, Louis XIV, Napoléon III*.

Висновки і пропозиції. У результаті проведених досліджень доходимо висновку, що в сучасному світі спостерігається відродження інтересу до символів-ідеограм. Сьогодні цифри є невід'ємною частиною нашого інформатизованого суспільства. Ми часто позначаємо ними різні поняття і за потреби з легкістю розкодовуємо повідомлення, написане цифрами. Отже, можемо говорити не просто про цифри, а про цифри-ідеограми, які ще називаються абсолютними ідеограмами.

Дослідження числових символів-ідеограм, з одного боку, – це тенденція до універсалізації, інтернаціоналізації, а з іншого – це тенденція до кодифікації, яка передбачає знання певного коду для дешифровки інформації, а також залучення логічних зіставлень, розумових висновків, активності ментальних процесів, що збільшують атрактивну та конотативну функцію символів-ідеограм.

Список літератури:

1. Ермоленко С. С. Насколько иконичны иконические знаки? *Мова і культура*. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2000. Т. 1. Вип. 2. С. 231–237.
2. Крючков Г. Орфографіка сучасної французької мови. *Наукові записки КНУ ім. Т. Шевченка*. Київ : КПВД «Педагогіка. С. 148–159.

3. Мазурчик А. Про символ і його сприйняття в художніх системах. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. Харків, 2002. Вип. 6: Збірник тез конф.
4. Пирс Ч. С. Начала прагматизма. Санкт-Петербург, 2000. С. 40–97.
5. Ситдикова І. В. Проблема письма у сучасній лінгвістиці. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2002. Вип. 8. С. 305–309.
6. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основи, 1998. 324 с.
7. Morris Ch. Writings on the General Theory of Signs. La Haye : Mouton and Cj Publishers, 1971. 486 p.

Hunchuk I. O., Mykhalchuk S. O. FUNCTIONNING OF NUMERICAL SYMBOLS-IDEOGRAMS IN THE LANGUAGE SYSTEM

The article deals with the functioning of numerical symbols-ideograms in the language system. It is noted that in modern society there is a revival of interest in ideographic symbols. Today, numbers appear to be an integral part of the informatized society.

It is noted that the spelling of the French language is a complex, multifaceted phenomenon that poses significant difficulties for study. The issues of studying numerical symbols-ideograms in the French language system, their semantic and pragmatic functions remain relevant. The article states that one of the issues that requires special research and experimental verification is the numerical symbols-ideograms, namely Roman and Arabic numerals and special cases of its use in the French language. Thus, the peculiarities of the functioning of Arabic and Roman numeral ideograms in the French language are revealed. The classification of ideographic numbers in French is determined. Special cases of using Arabic and Roman numerals-ideograms are analyzed. The linguistic-pragmatic side of numerical symbols-ideograms in the language system is singled out. Elements of ideography, hieroglyphics, symbolism and pictography in the French language are studied. The functions of “internationalization” and “secondary codification of language with the help of ideograms” are revealed. The contextual content of the sign is singled out, which is not reduced to its pure form, but has metaphysical, religious and cultural contexts. The modern use of ideogram numbers in French is analyzed. Special cases of use of Arabic and Roman numerals (use of numbers in letters; use of numbers in Arabic numerals; use of numbers in Roman numerals) are classified.

Key words: numerical symbols-ideograms, Arabic and Roman numerals, French, spelling.